

EN DAG OM UNDERVISNINGSMILJØ

GRUNDSKOLEN

dcum.

INDHOLD

SIDE

Sæt undervisningsmiljøet på skemaet!	4
Moduler	5
Lærervejledning	6
Organisering	24
Links til mere information og inspirationsmateriale	27

Sæt undervisningsmiljø på skemaet!

Undervisningsmiljøet betyder meget for elevernes trivsel – fagligt så vel som socialt. Materialet *En dag om undervisningsmiljø* er et forslag til, hvordan I kan skabe en anderledes og inspirerende dag, hvor lærere, elever og ledelse sætter spot på undervisningsmiljøet.

En dag om undervisningsmiljø er målrettet alle skolens elever fra 0.-10. klasse og består af tre moduler:

- 1** Quiz om undervisningsmiljø:
Information om undervisningsmiljø på en sjov og anderledes måde for 4.-10. klasse
- 2a** Temakort:
Få en snak om undervisningsmiljøet i indskolingen, 0.-3. klasse
- 2b** Introduktion til undervisningsmiljø:
Hvad er det, og hvilke rettigheder har eleverne? Målrettet 4.-10. klasse
- 3a** Vi gør skolen hyggeligere:
Praksisorienteret modul for 0.-3. klasse
- 3b** Her er skolens undervisningsmiljø godt:
Fokus på det gode undervisningsmiljø på skolen for 4.-10. klasse

Modulerne er selvstændige, og I kan sætte dem sammen, som I ønsker det.

Materialet indeholder også forslag til en fælles intro og en fælles afslutning. Alternativt kan I bruge modulerne til klasseundervisning i løbet af året.

Der er en udførlig lærervejledning til afvikling af dagen, og derudover indeholder materialet alle nødvendige uddelingsark til elever og lærere – klar til print. Endelig beskriver materialet, hvordan skolens ledelse og lærere kan forberede dagen.

God fornøjelse!

Moduler

En dag om undervisningsmiljø indeholder tre moduler, der kort er præsenteret nedenfor. Derudover viser skemaet også, hvor mange lektioner, vi foreslår, I bruger til det enkelte modul, samt hvilke klassetrin modulet er rettet mod.

Modul	Antal lektioner á 45 minutter	Element	Klassetrin
	Ca. 1	Introduktion til dagen i plenum	Alle
1	1	Eleverne besvarer en quiz om undervisningsmiljø. Under quizzen er der løbende diskussion om spørgsmål og svar.	4.-10. klasse
2a	1-3	Få en snak om undervisningsmiljø med indskolingseleverne ved hjælp af 12 temakort, der illustrerer forskellige situationer fra en skolehverdag.	0.-3. klasse
2b	1	Introduktion til undervisningsmiljø: Hvad er det? Og hvilke rettigheder har eleverne?	4.-10. klasse
3a	2-3	Vi gør skolen hyggeligere: Forløbet indeholder 2 selvstændige dele. I den ene del skal eleverne udføre en række praktiske opgaver, der er med til at gøre skolen til et hyggeligere sted at være. I den anden del skal de via fotografier, video og/eller observation forsøge at finde og beskrive det, der gør skolen til et rart sted at være.	0.-3. klasse
3b	1	Gruppearbejde i klasserne: Hvad er det gode undervisningsmiljø på vores skole?	4.-10. klasse
	1	Fælles præsentation og opsamling på gruppearbejdet i klassen. Herefter stemmer eleverne om, hvilke dele af skolens undervisningsmiljø, som de synes er særlig godt. Hver klasse afleverer resultatet af deres afstemning til planlægningsgruppen for dagen, der eventuelt sender en ansøgning til Undervisningsmiljøprisen 2010 på baggrund af klassernes input.	
	Ca. 1	Afslutning på dagen i plenum	Alle

Fleksibilitet

Modulerne supplerer hinanden, så I kan vælge at afvikle alle moduler eller blot nogle af dem på jeres undervisningsmiljødag. Vi vil dog fraråde, at I vælger modul 2a eller 2b fra, da de er helt grundlæggende for elevernes forståelse for dagens indhold. Opdelingen i de tre moduler gør programmet meget fleksibelt i forhold til forbrug af tid og ressourcer. Også den fælles introduktion og afslutning på dagen kan I vælge til og fra, som det passer jer bedst.

Husk at lægge pauser ind i programmet. Læs mere om de enkelte moduler i lærervejledningen.

Lærervejledning

Elevernes synspunkter, ideer og forslag omkring undervisningsmiljøet er grundstenen i *En dag om undervisningsmiljø*. Derfor er det afgørende, at I tager eleverne alvorligt og forpligter jer til at arbejde videre med de resultater, der kommer ud af undervisningsmiljødagen.

Formål

Formålet med *En dag om undervisningsmiljø* er:

- at alle elever og lærere får kendskab til:
 - Undervisningsmiljøloven
 - rettigheder og pligter samt
 - perspektiver i arbejdet med undervisningsmiljøet
- at skabe – især blandt eleverne – opmærksomhed omkring, hvad der er godt i undervisningsmiljøet på skolen, og hvad man kan forbedre
- at skabe afsæt for det videre arbejde med undervisningsmiljøet på skolen – med aktiv deltagelse fra eleverne
- at etablere en ramme for fælles oplevelser og fælles drøftelser af et godt undervisningsmiljø på skolen, og eventuelt gøre det til en fast årlig tradition.

INTRODUKTION TIL DAGEN I PLENUM

Varighed: ca. 1 lektion

I kan med fordel markere dagens særlige status og tema med en fælles start, hvor alle elever, lærere og ledelse samles. Her introduceres formålet med dagen og dagens program, og eventuelt supplerer skolens ledelse, lærere og elever med et par indslag om dagens tema og/eller musikalske indslag. Nedenstående er forskellige forslag til, hvad introduktionen kan indeholde.

Introduktion til dagens program

En repræsentant for skolens ledelse byder velkommen og siger noget om, hvad det betyder at sætte fokus på undervisningsmiljøet – og hvor vigtigt det er, at eleverne medvirker med deres ideer og forslag. Dernæst gives ordet til planlægningsgruppen for dagen, som præsenterer dagens program. Planlægningsgruppen fortæller også om deres rolle, og hvordan man kommer i kontakt med gruppen i løbet af dagen. Læs mere om planlægningsgruppens rolle og sammensætning i afsnittet Organisering.

Hvis I vælger at bruge modul 3a og/eller 3b skal der være et område, hvor eleverne løbende kan vise hinanden, hvordan de har arbejdet med undervisningsmiljø i deres klasse. I introduktionen skal eleverne informeres om, hvor dette område er (fx skolens aula) samt opfordres til at se de andre klassers plancher i pauserne.

Indslag om dagens tema

Dansk Center for Undervisningsmiljø, DCUM, har lavet en fotofortælling om undervisningsmiljø i grundskolen. Det er en sjov og tankevækkende fortælling, der visualiserer, hvad undervisningsmiljø blandt andet handler om. Fortællingen varer ca. 4 min., og er velegnet til at vise på storskærm.



I kan hente fotofortællingen *Undervisningsmiljø er en svævebane* her: www.dcum.dk/undervisningsmiljoe/inspiration

Et andet indslag kunne være, at skolens kor/band synger en sang om fx (anti)mobning, eller om hvad en god skole er. Det kan eventuelt være en sang, som koret/bandet selv har lavet.

Mediegruppe, der skal dokumentere dagen

I kan oprette en mediegruppe bestående af elever og lærere, der dokumenterer *En dag om undervisningsmiljø* i form af billeder, interview, videooptagelser osv. Planlægningsgruppen for dagen sammensætter mediegruppen forud for selve afviklingen af dagen, så I kan præsentere gruppen og dens rolle for de øvrige elever ved den fælles introduktion til dagen. Læs mere om oprettelse af mediegruppe i afsnittet Organisering.

Efter introduktionen går alle elever ud i deres klasser.

Modul 1:

QUIZ OM UNDERVISNINGSMILJØ, 4.-10. KLASSE

Varighed: 1 lektion

Som kickstarter gennemfører klasserne en quiz om undervisningsmiljø. Formålet med quizzen er at øge elevernes opmærksomhed på undervisningsmiljøet samt at motivere dem til at tage aktiv del i at forbedre undervisningsmiljøet på skolen.

Quizzen kan

- downloades som word-dokument, der efterfølgende kan laves til transparenter og vises på overhead
- printes ud på A3 papir og hænges på tavlen
- downloades som power point fil.



Quizzen kan hentes her:

www.dcum.dk/undervisningsmiljoe/metoder/quiz-om-undervisningsmiljoe.

Print som forberedelse et eksemplar af quizzen og svarene ud, så I har en 'facitliste' under selve quizzen. Klargør endvidere de forskellige hjælpemidler, alt efter om quizzen afvikles ved hjælp af OH-projektor, papir eller power point. Derudover kan I overveje – eventuelt sammen med eleverne – om der skal være præmie til det vindende hold.

Del klassen i to hold, der konkurrerer om, hvem der får flest rigtige. I noterer holdene på tavlen og begynder derefter at læse spørgsmål og svarmuligheder op. Overhead-/power point-/papir-præsentationen følger de enkelte spørgsmål, og støtter eleverne i at huske, hvilke svarmuligheder de har. Når I har læst et spørgsmål op, diskuterer holdene svarmulighederne og hvert hold afgiver svar.

Efter hvert spørgsmål læser I det rigtige svar højt (eventuelt kan en forkert besvarelse også læses højt, hvis der er tid og stemning for det).

Hvert rigtigt svar giver ét point. Ved forkert besvarelse tildeles ingen point. I spørgsmål 1 og 6 skal eleverne vælge mellem en række svar, hvoraf flere er rigtige. Alle rigtige svar skal være valgt, for at eleverne får point for det pågældende spørgsmål.

Under quizzen er der mulighed for en løbende dialog med eleverne om svarene på spørgsmålene – både de rigtige og forkerte.

Modul 2a:

TEMAKORT: FÅ EN SNAK OM UNDERVISNINGSMILJØ I INDSKOLINGEN, 0.-3. KLASSE

Varighed: 1-3 lektioner

En række temakort, der illustrerer forskellige situationer fra en skolehverdag, giver afsæt for, at eleverne overvejer og diskuterer, hvad undervisningsmiljø er, og hvordan det spiller ind på deres velbefindende i skolen – på godt og ondt.

Materialet består af 12 temakort i A3-format til læreren, og 5 x 12 temakort i A4-format til eleverne. Lektionen begynder med, at I inddeler eleverne i ca. 5 grupper. Eleverne skal sidde, så de alle har mulighed for at kigge på de udleverede temakort i A4-format.

Lærerens temakort: På forsiden af temakortene er der tegnet en situation, der viser en problemstilling i undervisningsmiljøet, fx en mobbesituation. På bagsiden af kortene er der en række dialogspørgsmål, der skal sætte eleverne i gang med at diskutere de problemstillinger i undervisningsmiljøet, der er belyst på det pågældende kort. Dialogspørgsmålene er bygget op på en sådan måde, at børnene starter med at beskrive den konkrete situation og de følelser og dilemmaer, der er i spil i situationen på kortet. Herefter ledes børnene til en mere handlingsorienteret diskussion: Hvad kan man eventuelt gøre for at ændre situationen? Som en hjælp til at strukturere diskussionen er dialogspørgsmålene inddelt i grupper, der omhandler et bestemt område eller nogle bestemte personer på billedet. Hver gruppe har sin egen farve.

I holder kortet med den grafiske illustration vendt mod eleverne, således at I selv kan læse dialogspørgsmålene på bagsiden af kortet.

Elevernes temakort: Her er tegnet de samme situationer som på lærerens temakort, men dialogspørgsmålene er ikke trykt på elevernes kort. Eleverne kan løbende orientere sig på deres egne temakort i diskussionen af de forskellige spørgsmål.

I kan få adgang til materialet på forskellige måder:

I kan købe et klassesæt bestående af 12 temakort i A3 format til læreren, 5x12 temakort i A4 format til eleverne samt en udførlig vejledning. Materialet er i en tyk kartonudgave og leveres i en æske.

I kan også hente temakortene som power point eller printe dem.



Se mulighederne på

www.dcum.dk/undervisningsmiljoe/metoder/faa-en-snak-om-undervisningsmiljoe.

Vælger I selv at printe temakortene, kan I med fordel printe kortene til jer selv på A3 papir og i farver og ligeledes printe elevernes temakort på A4 papir og i farver – eventuelt kan I også laminere kortene.

Nedenfor giver vi en kort introduktion til, hvad undervisningsmiljø handler om og hvilke elementer, der indgår i det. Herefter beskriver vi indholdet af de 12 temakort, der hver især knytter an til forskellige elementer i elevernes undervisningsmiljø.

Kort introduktion til undervisningsmiljø

Undervisningsmiljø handler ikke kun om, at eleverne skal lære at læse, skrive, regne osv., men også om, at de er glade, trygge og veltilpasse i skolen. Se i øvrigt lærervejledningen til modul 2b for en mere omfattende introduktion til undervisningsmiljø.

Undervisningsmiljøet består af tre dele:

- Det psykiske undervisningsmiljø
- Det fysiske undervisningsmiljø
- Det æstetiske undervisningsmiljø.

Psykisk undervisningsmiljø

Det psykiske undervisningsmiljø handler om, hvordan eleverne trives med hinanden, deres lærere, de faglige krav og udfoldelsesmulighederne i undervisningen. Fx berører det spørgsmål som:

- Har eleverne venner i skolen? (*temakort nr. 1 og 4*).
- Bliver eleverne mobbet? (*temakort nr. 1*).
- Har eleverne et godt forhold til lærerne? (*temakort nr. 2*).
- Føler eleverne sig ensomme? (*temakort nr. 4*).
- Er der en god omgangstone? (*temakort nr. 2 og 5*).
- Føler eleverne sig trygge? (*temakort nr. 1 og 2*).
- Er de faglige udfordringer tilpasset elevernes behov? (*temakort nr. 3*).
- Har eleverne adgang til støtte og hjælp, hvis de har problemer? (*temakort nr. 6*).

I et godt psykisk undervisningsmiljø bidrager fællesskab, kammeratskab, tryghed, tillid, motivation, variation og udfordringer til, at eleverne udvikler sig både personligt, socialt og fagligt.

Fysisk undervisningsmiljø

Det fysiske undervisningsmiljø handler blandt andet om sundhed, ergonomi, indeklima og sikkerhedsmæssige forhold. Fx berører det spørgsmål som:

- Er der mulighed for at bevæge sig i løbet af skoledagen, fx på legepladsen, i gymnastiksalen eller på boldbaner? (*temakort nr. 9*).
- Er der ordentlige stole og borde at sidde ved i klassen? (*temakort nr. 8*).
- Er der en passende temperatur i klassen, eller er der altid for varmt eller koldt? (*temakort nr. 7*).
- Er der en ordentlig belysning i klassen? (*temakort nr. 7*).
- Er der ordentlige toiletter? (*temakort nr. 10*).

Æstetisk undervisningsmiljø

Det æstetiske undervisningsmiljø handler om, hvordan omgivelserne påvirker eleverne i dagligdagen. Det handler fx om, hvordan arkitekturen (hvordan rummet er bygget og indrettet) støtter elevernes fysiske behov for at kunne bevæge sig, og hvordan rummet gør det muligt at undervise på forskellig vis og at opnå kontakt, samarbejde og dialog med hinanden. Fx berører det spørgsmål som:

- Kan eleverne lide at være i klassen? (*temakort nr. 11 og 12*).
- Får eleverne lyst til at lære noget, når de er i klassen? (*temakort nr. 11 og 12*).
- Er der pæne farver på væggene og en flot udsmykning? (*temakort nr. 11 og 12*).
- Flyder det med skrald i klasselokalet? (*temakort nr. 11*).
- Er der nogle gode og hyggelige opholdssteder på skolen?
- Er der hærværk på skolen?

Det fysiske, det psykiske og det æstetiske undervisningsmiljø spiller sammen og påvirker hinanden. Fx kan det æstetiske og fysiske undervisningsmiljø have indflydelse på elevernes psykiske trivsel:

EKSEMPEL: Hvis der er dårlig udluftning eller en dårlig akustik i klasselokalet kan det være til stor gene for eleverne og medføre, at de bliver stressede eller irriterede, og derfor er mere korte for hovedet over for deres klassekammerater. Dermed kan der komme en dårlig stemning i klassen, hvilket kan påvirke elevernes sociale trivsel.

Elevernes rettigheder og pligter

I 2001 trådte *Lov om elevers og studerendes undervisningsmiljø* i kraft. I daglig tale kaldes den *Undervisningsmiljøloven*. Loven skal sikre, at alle elever og studerende har et sikkerheds- og sundhedsmæssigt fuldt forsvarligt undervisningsmiljø, der fremmer deres muligheder for udvikling og læring.

Eleverne har ikke kun rettigheder, men også pligter. Blandt andet har eleverne pligt til at medvirke til at gøre skolen til et rart sted at være – det er ikke kun de voksnes ansvar.

Eleverne har fx pligt til at:

- tage ansvar for sig selv og deres kammeraters trivsel
- deltage aktivt i at forbedre skolens undervisningsmiljø
- bekæmpe mobning eller hente hjælp, hvis de oplever, at de selv eller andre mobbes
- bidrage til en ordentlig omgangstone
- søge hjælp hos de voksne til problemer, som de ikke selv kan klare
- bidrage til at alle har det godt i klassen og i skolen.

Beskrivelse af temakort

Temakort nr. 1: Det psykiske undervisningsmiljø. Stikord: at mobbe, at blive mobbet, at være tilskuer til mobning

Kortet viser en situation, hvor en gruppe elever mobber en anden elev i skolegården. De elever, der mobber, er ældre end den, der bliver mobbet. Nogle af eleverne er tilskuere til mobningen, men gør ikke noget for at stoppe den – de kigger væk. Andre af tilskuerne går aktivt ind og hjælper den, der bliver mobbet ved at samle hans ting op. Kortet giver afsæt for en snak om mobning, samt de følelser, dilemmaer og handlemuligheder, der er i forhold til dette emne – fx hvordan er man en god kammerat, hvis der er mobning eller dårlige fællesskaber i skolen?

Temakort nr. 2: Det psykiske undervisningsmiljø. Stikord: at have gode/dårlige relationer til sine lærere, at være tilskuer til andres dårlige relationer

Kortet viser en lærer, der taler og agerer nedsættende over for en elev i klassen. Der er både aktive og passive tilskuere til situationen. De passive kigger væk og tør ikke konfrontere læreren, de aktive prøver at kommunikere med læreren og sige fra over for lærerens opførsel. Kortet åbner blandt andet for diskussioner om, hvordan det føles at være i sådan en situation, samt hvordan eleverne kan gribe en situation an, hvor det er en voksen, der opfører sig forkert.

Temakort nr. 3: Det psykiske undervisningsmiljø. Stikord: at opleve at faglige opgaver er for lette/for svære, at være tilskuer til andres problemer med lektier/opgaver, at samarbejde

Kortet viser, hvordan flere elever i klassen oplever, at lektierne er for svære, mens andre synes, at opgaverne er alt for lette. Nogle elever hjælper hinanden, andre sidder alene og har vanskeligt ved at løse opgaverne, mens andre igen keder sig, fordi de allerede er færdige med opgaverne. Kortet giver blandt andet grundlag for en diskussion om de følelser, man har, når opgaverne er for lette eller svære. Hvordan kan man hjælpe hinanden og samarbejde om løsningen af opgaverne?

Temakort nr. 4: Det psykiske undervisningsmiljø. Stikord: at være ensom, at se og hjælpe andre der er ensomme, at være en del af et fællesskab

Kortet viser, at nogle elever er ensomme ude på gangen i frikvarteret, selvom der er mange andre elever rundt om dem. Kortet danner afsæt for en diskussion om, hvordan man opdager andres ensomhed, og hvordan man kan få alle med i en leg. Således handler kortet også om det at være en del af et fællesskab – hvorfor er det dejligt at være en del af et fællesskab?

Temakort nr. 5: Det psykiske undervisningsmiljø. Stikord: klassen som et fællesskab, forældreengagement

Kortet viser en situation, hvor klassen og deres forældre deltager i et klassearrangement på skolen, hvor eleverne udstiller deres tegninger omkring et bestemt emne. Kortet åbner for en diskussion omkring, hvad det betyder for klassens sammenhold og trivsel at holde et fælles arrangement for alle elever og forældre i klassen, samt hvordan man sikrer, at alle har det godt til arrangementet.

Temakort nr. 6: Det psykiske undervisningsmiljø. Stikord: at håndtere konflikter, at have tillid til de voksne, at være tryk i skolen

Kortet viser en lærer, der sidder og taler med to elever, der har haft en konflikt. Kortet er grundlag for en diskussion om, hvad eleverne kan gøre, hvis de oplever konflikter – hvem

skal de snakke med, hvor skal de gå hen for at få løst konflikten? Der er blandt andet fokus på, hvordan eleverne oplever lærerens rolle i konfliktløsningen – fx hvad skal der til, for at man kan føle sig tryk i skolen, selvom der er konflikter indimellem.

Temakort nr. 7: Det fysiske undervisningsmiljø. Stikord: at fryse/svede i klassen, at have svært ved at koncentrere sig

Kortet viser et klasseværelse, hvor nogle elever har det meget varmt, og andre har det meget koldt. Kortet skal blandt andet sætte eleverne i gang med at diskutere, om man fx kan koncentrere sig, hvis man sveder eller fryser, samt hvordan man kan løse problemer med temperaturen i klassen.

Temakort nr. 8: Det fysiske undervisningsmiljø. Stikord: at kunne indstille borde og stole i højden, at have en ordentlig belysning, at have svært ved at koncentrere sig

Kortet viser et klasseværelse, hvor nogle elever sidder ved borde og stole, der passer til deres højde, mens andre ikke gør. Endvidere behandler kortet problemstillinger omkring den rette belysning over bordene. Kortet danner basis for en diskussion om, hvordan det føles at sidde ved et bord eller på en stol, der passer til ens højde – har man fx lettere ved at koncentrere sig, når man sidder godt? Derudover kan eleverne diskutere, hvordan man eventuelt kan løse problemerne.

Temakort nr. 9: Det fysiske undervisningsmiljø. Stikord: at lege i en inspirerende skolegård, at kunne få hjælp af en voksen i skolegården

Kortet viser en skolegård med mange muligheder for, at eleverne kan udfolde sig fysisk. Kortet giver anledning til en diskussion om, hvad det betyder at kunne lege nogle gode lege i skolegården, samt hvad der fx kunne ændres i elevernes egen skolegård. Endvidere behandler kortet lærernes rolle i skolegården.

Temakort nr. 10: Det fysiske undervisningsmiljø. Stikord: at have rene toiletter på skolen, elevernes medansvar for rene toiletter

Kortet viser nogle rene og indbydende toiletter på skolen, som eleverne selv tager et ansvar for at holde pæne. Kortet skal blandt andet sætte eleverne i gang med at diskutere, hvordan toiletterne skal være, for at de vil bruge dem, samt hvordan de selv kan være med til at bevare toiletterne i god stand.

Temakort nr. 11: Det æstetiske undervisningsmiljø. Stikord: at have et klasselokale rod, støj, manglende udsmykning og revner i væggene, at blive påvirket af et æstetisk dårligt undervisningsmiljø

Kortet viser et klasseværelse med rod, revner i væggene og manglende udsmykning. Kortet danner afsæt for en diskussion om, hvordan man har det i et klasseværelse, der ser sådan ud. Hvorfor er der fx nogle elever, der larmer? Og hvorfor er der nogle, der driller hinanden? Derudover kan eleverne diskutere, hvordan man kan ændre situationen.

Temakort nr. 12: Det æstetiske undervisningsmiljø. Stikord: at have et pænt og ryddeligt klasselokale med en flot udsmykning, at være motiveret for læring

Kortet viser et klasseværelse, hvor der er ryddet op, og der er en flot udsmykning på væggene. Kortet giver anledning til en diskussion om, hvordan det er at være og lære noget i et klasseværelse, der ser sådan ud. Endvidere kan eleverne diskutere, om der er ting i deres eget klasseværelse, der måske kan ændres.

Modul 2b:

INTRODUKTION TIL UNDERVISNINGSMILJØ, 4.-10. KLASSE

Varighed: 1 lektion

Modulet indeholder inspiration til et oplæg om, hvad undervisningsmiljø er, og hvilke rettigheder eleverne har i forhold til undervisningsmiljø. Oplægget holdes af en lærer, og I kan veksle mellem oplæg og dialog med eleverne, hvor de fx finder eksempler fra deres hverdag og oplevelser af undervisningsmiljøet på skolen.



I finder en komprimeret form af oplægget, der kan bruges til en visuel præsentation via overhead, power point eller papir. Hent *Kort oplæg: undervisningsmiljø - hvad er det?* på www.dcum.dk/undervisningsmiljoe/metoder/en-dag-om-undervisningsmiljoe.

I den komprimerede form af oplægget er de forskellige sider nummereret. Disse numre angiver, hvilken del af den nedenstående vejledning til oplægget, der omtales. Vælger I papirudgaven, kan I med fordel printe det komprimerede materiale på A3 papir.

Oplægget supplerer quizzen ved at uddybe følgende to elementer:

- 1 Undervisningsmiljø – hvad er det?
- 2 Elevernes rettigheder og pligter.

De to elementer er tænkt som en helhed, men elementerne fungerer også hver for sig, hvis der fx ikke er tid nok til det hele, eller hvis eleverne på forhånd ved meget om et af emnerne.

Ac 1 Undervisningsmiljø – hvad er det?

Side 1 i det korte oplæg

Undervisningsmiljø handler ikke kun om, at eleverne skal lære at læse, skrive, regne osv., men også om, at de er glade, trygge og veltilpasse i skolen.

Undervisningsmiljøet består af tre dele:

- Det fysiske undervisningsmiljø
- Det psykiske undervisningsmiljø
- Det æstetiske undervisningsmiljø.

Fysisk undervisningsmiljø

Side 2 i det korte oplæg

Det fysiske undervisningsmiljø handler blandt andet om sundhed, ergonomi, indeklimate og sikkerhedsmæssige forhold. Fx berører det spørgsmål som:

- Er der mulighed for at bevæge sig i løbet af skoledagen, fx i skolegården eller på boldbaner?
- Er der ordentlige stole at sidde på i klassen?
- Er der en passende temperatur i klassen, eller er der altid for varmt eller koldt?

MULIGE SPØRGSMÅL TIL ELEVERNE:

Kan I komme med flere eksempler på, hvad et godt/dårligt fysisk undervisningsmiljø kan være?

Hvad betyder et godt/dårligt fysisk undervisningsmiljø for jer elever?

Psykisk undervisningsmiljø

Side 3 i det korte oplæg

Det psykiske undervisningsmiljø handler om, hvordan eleverne trives med hinanden, deres lærere og de faglige krav og udfoldelsesmulighederne i undervisningen. Fx berører det spørgsmål som:

- Har eleverne venner i skolen?
- Bliver eleverne mobbet?
- Har eleverne et godt forhold til lærerne?
- Føler eleverne sig ensomme?
- Er der en god omgangstone?
- Føler eleverne sig trygge?
- Får eleverne tilstrækkelige, faglige udfordringer?
- Har eleverne adgang til støtte og hjælp, hvis de har problemer?
- Har eleverne indflydelse på deres egen hverdag?
- Er eleverne stressede, fx på grund af lektier?

I et godt psykisk undervisningsmiljø bidrager fællesskab, kammeratskab, tryghed, tillid, motivation, variation og udfordringer til, at eleverne udvikler sig både personligt, socialt og fagligt.

MULIGE SPØRGSMÅL TIL ELEVERNE:

Kan I komme med flere eksempler på, hvad et godt/dårligt psykisk undervisningsmiljø kan være?

Hvad betyder et godt/dårligt psykisk undervisningsmiljø for jer elever?

I kan få inspiration til, hvordan I arbejder videre med det psykiske undervisningsmiljø ved fx at prøve 'Dilemmasplet: Sammen mod mobning' (dvd). Dilemmasplet er udviklet af Dansk Center for Undervisningsmiljø og Danmarks Radio. Formålet med spillet er at give læreren og klassen en ramme til at tale om, hvordan man undgår mobning og fremmer klassens trivsel. Spillet er primært målrettet 3.-6. klassesetrin.



Dilemmasplet koster 25 kr. og kan købes her: www.dcum.dk/undervisningsmiljoe/butik. Alternativt finder I Dilemmasplet online på www.sammenmodmobning.dk under fanebladet 'Elever'.



Derudover kan I finde mere inspiration til at forebygge og bekæmpe mobning på: www.dcum.dk og www.sammenmodmobning.dk

Æstetisk undervisningsmiljø

Side 4 i det korte oplæg

Det æstetiske undervisningsmiljø handler om, hvordan omgivelserne påvirker eleverne i dagligdagen. Det handler fx om, hvordan arkitekturen (hvordan rummet er bygget og indrettet) støtter elevernes fysiske behov for at kunne bevæge sig, og hvordan rummet gør det muligt at undervise på forskellig vis og at opnå kontakt, samarbejde og dialog med hinanden. Fx berører det spørgsmål som:

- Kan eleverne lide at være i klassen?
- Får eleverne lyst til at lære noget, når de er i klassen?
- Føler eleverne sig velkommen på skolen?
- Er der pæne farver på væggene og en flot udsmykning?
- Er der nogle gode og hyggelige opholdssteder på skolen?
- Flyder det med skrald i klasselokalet?
- Er der hærværk på skolen?

MULIGE SPØRGSMÅL TIL ELEVERNE:

Kan I komme med flere eksempler på, hvad et godt/dårligt æstetisk undervisningsmiljø kan være?

Hvad betyder et godt/dårligt æstetisk undervisningsmiljø for jer elever?

Det fysiske, det psykiske og det æstetiske undervisningsmiljø spiller sammen og påvirker hinanden. Fx kan det æstetiske og fysiske undervisningsmiljø have indflydelse på elevernes psykiske trivsel:

EKSEMPEL: Hvis der er dårlig udluftning eller en dårlig akustik i klasselokalet kan det være til stor gene for eleverne og medføre, at de bliver stressede eller irriterede, og derfor er mere korte for hovedet over for deres klassekammerater. Dermed kan der komme en dårlig stemning i klassen, hvilket kan påvirke elevernes sociale trivsel.

Ad 2 Elevernes rettigheder og pligter

Side 5 i det korte oplæg

I 2001 trådte *Lov om elevers og studerendes undervisningsmiljø* i kraft. I daglig tale kaldes den *Undervisningsmiljøloven*. Loven skal sikre, at alle elever og studerende har et sikkerheds- og sundhedsmæssigt fuldt forsvarligt undervisningsmiljø, der fremmer deres muligheder for udvikling og læring. Loven siger blandt andet:

- at alle skoler skal lave en undervisningsmiljøvurdering (en UMV)
- at eleverne skal inddrages i UMV-arbejdet
- at eleverne har ret til at vælge 2 undervisningsmiljørepræsentanter (UMR'er) til sikkerhedsgruppen på skolen.

Undervisningsmiljøvurdering, UMV

Side 6 og 7 i det korte oplæg

En UMV er en vurdering af skolens psykiske, fysiske og æstetiske undervisningsmiljø, hvor man inddrager elevernes opfattelse og vurdering af undervisningsmiljøet. Konkret spørger skolen eleverne om, hvad, de synes, er godt eller skidt ved skolens undervisningsmiljø.

Hermed får skolen indblik i, hvordan eleverne trives, om de oplever positive relationer til deres klassekammerater og lærerne, om de oplever de fysiske og æstetiske rammer som gode mv.

En UMV går ud på:

- 1** At undersøge eller kortlægge, hvordan eleverne trives i skolen, fx gennem en spørgeskemaundersøgelse
- 2** At samle og diskutere elevernes svar for at finde de områder, hvor undervisningsmiljøet kan gøres bedre
- 3** At lave en handlingsplan for, hvordan man vil løse de problemer, som eleverne har peget på.
- 4** At udstikke nogle retningslinjer for, hvordan skolen skal følge op på handlingsplanen.

Ifølge Undervisningsmiljøloven skal alle skoler udarbejde en UMV mindst hvert tredje år. Man kan sammenligne UMV'en med den arbejdspladsvurdering, APV, der skal laves på alle arbejdspladser ifølge Arbejdsmiljøloven.

Hvis skoler eller uddannelsessteder mangler inspiration eller gode råd til arbejdet med UMV'en, eller elever har brug for viden om undervisningsmiljøet, kan man finde materialer, værktøjer, råd og viden hos Dansk Center for Undervisningsmiljø, DCUM.

Undervisningsmiljørepræsentanter, UMR

Side 8 i det korte oplæg

Alle elever har ret til at vælge to undervisningsmiljørepræsentanter, UMR'er, på en skole. En UMR er elevernes "talsmand" i forhold til undervisningsmiljøet på skolen. UMR'erne har ret til en plads i den gruppe på skolen, som varetager elevernes undervisningsmiljø og de ansattes arbejdsmiljø. Det er typisk skolens sikkerhedsgruppe(r). UMR'erne har plads i sikkerhedsgruppen, når den beskæftiger sig med spørgsmål af betydning for undervisningsmiljøet. UMR'erne har også ret til at foreslå nogle indsatser eller initiativer til at forbedre undervisningsmiljøet på skolen, når sikkerhedsgruppen afholder møder.

EKSEMPEL: UMR'erne kan stille et forslag om, at skolen afsætter penge til bordtennisborde i aulaen, eller at skolen sætter større fokus på at bekæmpe mobning mellem eleverne.

UMR'erne skal deltage i hele processen med at udarbejde skolens undervisningsmiljøvurdering, UMV. Har eleverne ikke deltaget med minimum deres UMR'er i arbejdet, er der ikke tale om en gyldig undervisningsmiljøvurdering.

Der er ingen faste regler for, hvordan valget af UMR'erne skal foregå. Men det kan for eksempel ske ved en afstemning blandt alle skolens elever eller ved, at elevrådet udpeger undervisningsmiljørepræsentanterne.

MULIGE SPØRGSMÅL TIL ELEVERNE:

Ved I hvem, der er undervisningsmiljørepræsentant, UMR, her på vores skole?

Ved I, om der er blevet lavet en undervisningsmiljøvurdering, UMV, her på skolen?

Ansvar for skolens undervisningsmiljø

Side 9 i det korte oplæg

Det er den daglige leder på skolen, der har ansvaret for, at undervisningsmiljøet er sikkerheds- og sundhedsmæssigt fuldt forsvarligt, og at det fremmer elevernes muligheder for udvikling og læring. Hvis der er problemer med undervisningsmiljøet, kan eleverne henvende sig til:

- skolens ledelse
- sikkerhedsrepræsentanten
- undervisningsmiljørepræsentanterne.

Hvad kan eleverne gøre?

Side 10 i det korte oplæg

Eleverne har ikke kun rettigheder, men også pligter. Blandt andet har eleverne pligt til at medvirke til at gøre skolen til et rart sted at være – det er ikke kun de voksnes ansvar.

Eleverne har fx pligt til at:

- tage ansvar for sig selv og deres kammeraters trivsel
- deltage aktivt i at forbedre skolens undervisningsmiljø
- bekæmpe mobning eller hente hjælp, hvis de oplever, at de selv eller andre mobbes
- bidrage til en ordentlig omgangstone
- søge hjælp hos de voksne til problemer, som de ikke selv kan klare
- bidrage til at alle har det godt i klassen og i skolen.

Modul 3a:

VI GØR SKOLEN HYGGELIGERE, 0.-3. KLASSE

Varighed: 2-3 lektioner

Dette modul er målrettet elever i 0.-3. klasse. Modulet er primært praksisorienteret og indeholder to elementer, I enten kan anvende sammen eller som selvstændige enheder.

De to elementer er:

- Her gør vi skolen hyggeligere!
- Hvad gør skolen hyggelig? Og ikke hyggelig?

I det første element skal eleverne udføre en række praktiske opgaver, der hver især er med til at gøre skolen hyggeligere. I det andet element skal de via fotografier, videokamera og/eller observation finde de steder eller stemninger på skolen, der gør skolen til et rart sted at være – og til et mindre rart sted.

Her gør vi skolen hyggeligere!

Planlægningsudvalget for dagen udstikker forud for afviklingen af dagen en eller flere praktiske opgaver til hver klasse. Det kan fx være:

- at rydde op på legepladsen
- at pynte op på gangene med malerier, billeder eller lignende
- at bygge en bålplads sammen med pedellen
- at male/udsmykke en væg i klasselokalet eller andre steder på skolen
- osv.

På selve dagen løser hver klasse deres opgave. I tager løbende billeder af processen, hvis der er mulighed for det. Som afslutning på modulet laver eleverne en planche med billeder og tekst og hænger den op på det område, der er udvalgt til at vise klassernes forskellige resultater (fx skolens aula).

Hvad gør skolen hyggelig? Og ikke hyggelig?

I inddeler eleverne i grupper med 3-4 elever i hver.

Ved hjælp af fotokamera, videokamera eller blot observation finder eleverne de steder eller ting på skolen, som de synes er hyggelige eller behagelige. Eleverne skal altså forsøge at finde dét, der gør, at de har det godt og trives på skolen. På samme måde skal de også finde dét, der gør, at de nogle gange synes, at det ikke er rart at være i skolen.

Herefter kommer alle eleverne tilbage til klassen og viser deres resultater for hinanden. Hvis der er brugt foto- eller videokamera kan I eventuelt se billederne på PC eller TV. Hvis eleverne udelukkende har observeret gennem iagttagelse, kan hver gruppe fortælle om deres observationer til de andre elever. Gruppen behøver ikke at være enig om, hvad der er godt og mindre godt ved skolen.

Efter fremlæggelserne eller undervejs kan klassen diskutere, hvorfor gruppen har valgt netop disse steder eller ting på skolen: Hvorfor er det fx dejligt at lege på legepladsen? Er det fordi, at man leger med sine venner der, eller er det fordi, at der er nogle gode gemmesteder? Gennem diskussionen kan I sætte ord på, hvad der er vigtigt for, at man har lyst til at gå i skole. Og ikke mindst kan I snakke om, hvordan I sikrer, at klassen og dermed skolen bliver ved med at være et rart sted at være.

Herefter laver hver gruppe en planche, der viser resultaterne af deres arbejde. Plancherne hænger eleverne op på det område, der er udvalgt til at vise klassernes forskellige resultater (fx skolens aula).

Som afslutning på modulet tager I en snak på klassen om, hvordan dagen har været – hvad har været godt og skidt? Er der noget, I er kommet til at tænke nærmere over?

Modul 3b:

HER ER SKOLENS UNDERVISNINGSMILJØ GODT, 4.-10. KLASSE

Varighed: 2 lektioner

Gruppearbejde

Eleverne inddeles i grupper med 4-6 elever i hver. Hver gruppe diskuterer og finder frem til den eller de dele af skolens undervisningsmiljø, som de synes er særlig godt, samt begrundet hvorfor. Det kan både handle om skolens fysiske, psykiske og æstetiske undervisningsmiljø.



I kan finde uddelingsark til gruppearbejdet *Gruppearbejde om det gode undervisningsmiljø* på www.dcum.dk/undervisningsmiljoe/metoder/en-dag-om-undervisningsmiljoe.

Arkene kan med fordel printes ud på A3 papir.

Herefter forbereder eleverne et mundtligt 5-minutters oplæg, hvor de kort gengiver konklusionerne fra deres gruppearbejde. Oplægget holder de for klassen i næste lektion.

Fælles præsentation og opsamling på gruppearbejdet

Læreren indleder den næste lektion ved sammen med eleverne at vælge en gruppe på 2-3 elever, der senere sammen med læreren skal formidle resultaterne fra klassens gruppearbejder og den fælles opsamling til planlægningsgruppen (se mere herom nedenfor).

Herefter holder hver gruppe deres oplæg. Læreren laver sideløbende med oplæggene en liste på tavlen med de dele af undervisningsmiljøet, som eleverne fremhæver som særligt gode.

Efter oplæggene er der en cirka 10-minutters diskussion på klassen, hvor eleverne drøfter de forskellige forslag til, hvilken del eller dele af skolens undervisningsmiljø, de finder særlig godt. Herefter stemmer eleverne om det bedste forslag. Formålet med afstemningen er, at eleverne vælger den eller de dele af undervisningsmiljøet, som de synes er allerbedst på skolen. Hver elev har én stemme i afstemningen. Hvis der er to eller flere forslag, der opnår samme stemmeantal i afstemningen, gennemfører klassen en ny afstemning om disse forslag. Er der fortsat stemmelighed mellem flere forslag tages alle disse forslag med i indstillingen til planlægningsgruppen (se nærmere nedenfor).

I slutningen af lektionen/efter afslutningen på lektionen laver læreren sammen med de udvalgte elever en kort beskrivelse af den eller de bedste forslag på baggrund af elevernes oplæg (eventuelt indsamles elevernes lister fra gruppearbejdet).



I finder en skabelon til beskrivelsen af klassens afstemning på dcum.dk. Hent *Sammenfatning af klassens resultater fra gruppearbejdet* på www.dcum.dk/undervisningsmiljoe/metoder/en-dag-om-undervisningsmiljoe.

Skabelonen kan med fordel printes ud på A3 papir.

Herefter tager I en kopi af dokumentet med beskrivelserne, så I har to udgaver. Den ene udgave afleverer I til planlægningsgruppen, der har organiseret dagen. Den anden udgave hænger I op på det område, der er udvalgt til at vise klassernes forskellige resultater (fx skolens aula).

Planlægningsgruppen samler efterfølgende op på de forskellige input fra klasserne og vurderer, om der er basis for at sende en ansøgning til Undervisningsmiljøprisen. Undervisningsmiljøprisen uddeles til en skole, der har gjort en særlig indsats for undervisningsmiljøet.



I finder information om Undervisningsmiljøprisen på:
www.dcum.dk/undervisningsmiljoe/undervisningsmiljoeprisen.

Afrund på klassen med en afsluttende snak: Hvordan har eleverne oplevet dagen – er der perspektiver i det?

AFSLUTNING PÅ DAGEN I PLENUM

Varighed: ca. 1 lektion

En repræsentant for planlægningsgruppen og/eller skolens ledelse afslutter dagen med at takke for deltagelsen. Derudover kan der opfordres til fortsat at have fokus på det gode undervisningsmiljø – ude i klasserne, individuelt og i fællesskab på tværs af skolen.

Mediegruppe

Hvis I har oprettet en mediegruppe til at dokumentere dagen, kan gruppen vise resultaterne af deres arbejde. Fx via storskærm, en avis eller noget helt tredje.

0.-3. klasse

Hvis I har valgt at inddrage modul 3b, der er målrettet indskolingen, kan ledelse/planlægningsgruppe eller indskolings eleverne selv fortælle og eventuelt vise, hvordan de har arbejdet med at gøre skolen hyggeligere.

Slut eventuelt festligt af med kage, frugt eller et musikalsk indslag.

Organisering

Deltagere

Vi foreslår, at I afholder *En dag om undervisningsmiljø* for alle skolens elever og lærere for at sikre en bred forankring af viden omkring undervisningsmiljøet på skolen. Det er dog ikke en forudsætning for at gennemføre dagen, at alle skolens elever deltager.

Oprettelse af mediegruppe

Nogle af skolens elever kan indgå i en mediegruppe. Mediegruppens rolle er at dokumentere undervisningsmiljødagen i form af billeder, interview, videooptagelser osv. af de øvrige elever, mens de er i gang med de forskellige aktiviteter. Vælger I at have en mediegruppe, skal planlægningsgruppen for sammensætte gruppen forud for selve afviklingen af dagen. De elever, der melder sig til denne opgave kan ikke deltage i de øvrige aktiviteter (på nær den fælles introduktion og afslutning på dagen).

Antallet af elever og lærere i mediegruppen skal afspejle antallet af elever på skolen, dvs., at gruppen gerne skal være af en sådan størrelse, at der er mulighed for at komme rundt i stort set alle klasser i løbet af dagen.

Ud over sammensætningen af elever i gruppen, skal I også overveje, hvilket teknisk udstyr, gruppen skal bruge samt hvilke lærere, der har lyst og evner til at deltage i gruppen.

Planlægningsgruppe

Vi foreslår her to måder, hvorpå I kan organisere planlægningen af *En dag om undervisningsmiljø*. I begge forslag lægger vi vægt på at inddrage så bred en elev- og lærergruppe som muligt for at sikre en aktiv deltagelse på hele skolen. I kan naturligvis vælge en helt anden organisering, fx hvis I allerede har en tradition for gruppe- eller udvalgsorganisering.

- 1** Med afsæt i sikkerhedsgruppen (eller -grupperne) sammensætter I en planlægningsgruppe, der består af undervisningsmiljørepræsentanterne, eventuelt repræsentanter fra elevrådet (eller hele elevrådet), lærersikkerhedsrepræsentanter, lærerrepræsentanter samt én eller flere repræsentanter fra ledelsen.
- 2** Med afsæt i elevrådet sammensætter I en planlægningsgruppe, der består af elevrepræsentanter fra alle klasser, lærerrepræsentanter fra alle klassetrin, repræsentanter fra sikkerhedsgruppen (herunder undervisningsmiljørepræsentanter) samt én eller flere repræsentanter fra ledelsen.

Uanset hvordan I organiserer jer, er det vigtigt at vælge en person, der er tovholder for dagen. Vedkommende er blandt andet garant for at indkalde til møder, sørge for at beslutninger og efterfølgende opgaver er klare og koordinerede osv. Lav eventuelt en køreplan eller et skema, så alle er klar over, hvem, der gør hvad, og hvornår, fx:

Opgave	Ansvarlig	Hvornår
Tovholder	Helena (lærer)	Løbende
Lave skemaændringer	Karsten (ledelsen)	1. september
Informere hele skolen	Mads (ledelsen)	21. september
Sammensætte mediegruppe	Niels (lærer) og Marie (elevrådsformand)	15. oktober
Kopiere materiale	Ditte (lærer) og Katinka (elev)	23. oktober
Afholdelse af dagen	Hele gruppen	Fredag den 6. november
Osv.

Forberedelse

Planlægningsgruppen planlægger og forbereder dagen, så den hænger sammen organisatorisk og indholdsmæssigt. I skal afsætte tid til planlægningsmøder (ca. 2 møder á 1-2 timers varighed) og til opfølgingsmøder (ca. 2 møder á 1 times varighed).

På det første møde i planlægningsgruppen diskuterer I blandt andet:

- Skal alle elever deltage i *En dag om undervisningsmiljø*, eller er det udvalgte klassetrin?
- Hvornår skal I afholde dagen?
- Hvilke moduler vil I bruge?
- Hvis I vælger at inddrage modul 3a og/eller 3b, skal I finde et område, hvor eleverne løbende kan vise hinanden, hvordan de har arbejdet med undervisningsmiljø i deres klasse. Informationerne mellem eleverne sker i form af plancher, og derfor skal området være af en vis størrelse, fx skolens aula eller et lignende område.
- Hvem har hvilke forberedende opgaver?
- Vil I oprette en mediegruppe, der kan dokumentere dagen?
- Hvad er planlægningsgruppens rolle på dagen?
- Hvordan skal *En dag om undervisningsmiljø* kommunikeres ud, så elever og lærere er informerede? Vil I eventuelt bruge storskærm eller lignende til at informere om aktiviteterne – både forud og under selve afviklingen af dagen?
- Økonomi?
- Fastsættelse af dato for næste forberedende møde samt for opfølgingsmøde(r).



DCUM har lavet en plakat om *En dag om undervisningsmiljø*, som I kan hænge op på skolen som et led i jeres kommunikation om dagen. Plakaten er gratis og kan rekvireres ved at klikke på dette link: www.dcum.dk/undervisningsmiljoe/en-dag-om-undervisningsmiljoe

På det andet forberedelsesmøde, som afholdes tæt på afholdelsen af dagen:

- gennemgår I status på forberedelserne
- gennemgår I dagens program, herunder nøje jeres egne roller
- tjekker I, at det praktiske er på plads, fx materialer, teknik og øvrige hjælpemidler
- tjekker I, at alle lærere og elever er informerede
- tjekker I, at der er sørget for eventuel forplejning (fx kage, frugt) mv.

Opfølgning

Efter *En dag om undervisningsmiljø* samler I planlægningsgruppen igen for at følge op på dagen. Her vil det være en god ide at:

- evaluere dagen: hvordan gik det, organisatorisk, indholdsmæssigt mv.?
- gennemgå de indsamlede plancher fra dagen med henblik på
 - at beslutte om I vil udarbejde en ansøgning til Undervisningsmiljøprisen
 - at vurdere, hvordan I vil arbejde videre med ideerne/forslagene til forbedring af undervisningsmiljøet.
- se på, om der er andet, I skal følge op på, fx tilbagemelding til klasserne, lærergruppen, ledelsen og andre? Eventuelt en tilbagemelding via elevintra?
- drøfte om *En dag om undervisningsmiljø* skal være en årligt tilbagevendende begivenhed?

Links til mere information og inspirationsmateriale

www.dcum.dk

På DCUM's hjemmeside finder I viden, værktøjer, metoder, inspirationsmaterialer, quiz, undersøgelser, osv. til arbejdet med undervisningsmiljøvurderingen, til at skabe et godt undervisningsmiljø, til Undervisningsmiljøprisen mv.

www.termometeret.dk

Termometeret er et internetbaseret, fleksibelt spørgeskemaværktøj til at kortlægge undervisningsmiljøet på den enkelte skole og uddannelsesinstitution. Termometeret er et selvevalueringsredskab, som også kan bruges til benchmarking.

www.sammenmodmobning.dk

På 'sammenmodmobning' finder I viden, værktøjer, metoder og anden inspiration til at forebygge og bekæmpe mobning.

dcum.

Dansk Center for Undervisningsmiljø • Danish Centre of Educational Environment
www.dcum.dk • dcum@dcum.dk • tlf. +45 722 654 00 • fax +45 722 654 01
Postboks 2077 • Blommevej 40 • DK - 8930 Randers NØ